

บทที่ 3

สตรีศึกษา

ซิมอน เดอ โบวัวร์ (Simone de Beauvoir) นักสตรีนิยมที่มีชื่อเสียงชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวไว้ว่า “ถ้าจะให้ฉันให้คำอธิบายถึงตัวเอง ฉันจะอธิบายทันทีว่าฉันก็ผู้หญิงคนหนึ่ง” (de Beauvoir, 194, P15 อ้างถึงใน Robinson and Richardson, 1997. P.1) และจากข้อความจริงจากคำพูดข้างต้นนี้ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์กล่าวถึงในเวลาต่อมา กล่าวคือ ปลายทศวรรษ 1990 ประโยคนี้ได้นำไปสู่ประเด็นคำถามจากนักทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (post – modernists) โดยนักทฤษฎีกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับความแตกต่างของผู้หญิงที่มีอยู่ รวมทั้งความหลากหลายที่มีอยู่ในผู้หญิงแต่ละคน และเชื่อว่าผู้หญิงไม่ได้เหมือนกันหมด เป็นการลบความหมายของผู้หญิงในฐานะเป็นกลุ่ม (category) นอกจากนั้น ยังมีคำถามจากกลุ่มที่เห็นว่าการเป็นผู้หญิงก็คือการเป็นมนุษย์ไร้ซึ่งความเป็นเพศ และมีสภาวะของเพศแบบกลาง ๆ รวมทั้งคำถามที่เกิดจากผู้ชายบางกลุ่ม ที่เกรงว่าการแสดงความเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของผู้หญิงจะเชื่อมโยงและเป็นฐานให้ผู้หญิงควบคุมอำนาจในสังคมมีความเป็นต่อ รวมทั้งเนื้อหาความรู้ที่ต้องเปลี่ยนไป

ขณะที่สถานการณ์หลายอย่างที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นความไม่มั่นคงทางการเมืองของสตรี การตอบโต้ต่อกลุ่มสตรีนิยม การแสดงความไม่เห็นด้วยจากสื่อเป็นต้น แต่การศึกษาด้านสตรีศึกษายังคงดำเนินต่อไป และสิ่งสำคัญที่สตรีศึกษาวิพากษ์วิจารณ์ถึงก็คือ เรื่องผู้หญิงโดยโยงเข้ากับความรู้สู่อำนาจ และความรู้สู่ปัญญาอย่างลึก

ความหมายของสตรีศึกษา

อย่างไรก็ตามการให้ความหมายกับสตรีศึกษาก็เป็นเรื่องยากส่วนหนึ่ง เนื่องจากแนวคิดที่หลากหลายของแนวคิดสตรีนิยม และสถานะของสตรีนิยม อีกส่วนหนึ่งเนื่องจากสตรีศึกษายังไม่มีวิชาอื่น ๆ ที่จะมาเป็นวิชาคู่ขนานกันไปเพื่อเทียบเคียงได้อย่างชัด ๆ นักสตรีนิยมรุ่นแรก ๆ ในช่วงต้นทศวรรษ 1980 ต่างก็พยายามให้คำอธิบายถึงความจำเป็นที่ต้องมี

การศึกษา “สตรีศึกษา” ว่า รากฐานสำคัญของสตรีนิยมก็คือ การชี้ให้เห็นว่าสตรีได้ถูกละเลยจากการรวบรวมไว้เป็นความรู้เกี่ยวกับตน ขณะที่ผู้ชายจะสร้างบรรดาธิบายสาระที่เกี่ยวข้องกับตน โดยนำพาสตรีไปอยู่ในมุมมืดที่ไม่มีใครเห็น หรือถ้าได้มีโอกาสออกมาจากมุมนั้น สตรีก็ไม่ต่างไปจากผู้ที่เบี่ยงเบนไปจากกลุ่ม ฉะนั้นการให้คำอธิบายและวิเคราะห์ต่อเรื่องการละเลยผู้หญิงในฐานะมนุษย์ที่มีอิสรภาพ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่นักสตรีนิยมพยายามจะหุ้มนเทศศึกษาอย่างชัดเจน (Spender, 1981. P. 2)

จากการตระหนักถึงแนวคิดข้างต้นนี้ ส่งผลให้วงการศึกษาก็เกิดโครงการต่าง ๆ ที่ศึกษาเรื่องราวสตรี หรือที่เรียกว่า สตรีศึกษา (Women's Studies) โดยมุ่งที่จะนำเสนอลักษณะเฉพาะของวิชาด้านนี้ และพยายามที่จะเสนอแนะแนวคิดทางสตรีนิยมที่ท้าทายรวมทั้งพยายามเผยแผ่ความรู้ทางด้านนี้ให้กว้างขวางออกไป บ้างก็พยายามสร้างความเปลี่ยนแปลง ความใหม่ในเนื้อหาวิชาในเรื่องปัญหา รวมทั้งสำนักนักคิดกลุ่มต่าง ๆ

หากย้อนไปในช่วงทศวรรษปี 1960 และทศวรรษปี 1970 มีการเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีในซีกโลกตะวันตก การเคลื่อนไหวดังกล่าวส่งผลกระทบต่ออย่างสำคัญและได้สร้างรากฐานการเกิดวิชาต่าง ๆ เกี่ยวกับสตรีศึกษาขึ้นในระดับอุดมศึกษา (Lees, 1991) จึงเปรียบเสมือนเป็นความเชื่อมโยงระหว่างโลกแห่งวิชาการ และการเคลื่อนไหวทางสังคม และมีนัยต่อไปว่า การริเริ่มและการจัดสอนวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรีศึกษา ลึก ๆ แล้วเป็นเรื่องที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับการดำเนินการทางการเมือง การวิเคราะห์เชิงทฤษฎีก็จะเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นไป โดยเสนอให้มีความตระหนักถึงและการวิเคราะห์ถึงปัญหาการกดขี่สตรีเพศ รวมทั้งประเด็นที่ว่า จะดำเนินการอย่างไรจึงจะขจัดความเป็นเพศที่เป็นรองของผู้หญิงที่ต้องอยู่ในสังคมที่ชายเป็นใหญ่ และเป็นสังคมทุนนิยมอย่างที่เป็นอยู่

จากที่ได้กล่าวมาจะพบว่าการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีจะมีคำ 2 คำที่เข้ามาเกี่ยวข้องนั่นคือ คำว่าสตรีศึกษา (Women's Studies) และคำว่า สตรีนิยม (Feminism) หากจะกล่าวอย่างกว้าง ๆ “สตรีศึกษา” ก็คือแนวความรู้ที่เน้นผู้หญิงเป็นศูนย์กลางของการวิเคราะห์ แต่เพื่อจะให้ความรู้ของสตรีศึกษามีความเป็นองค์ความรู้ มีหลักการแนวคิดที่ลึกซึ้งอ้างถึงกรอบความคิดเชิงสังคมได้อย่างมีเหตุผล เป็นระบบคิดที่สร้างขึ้นโดยผู้หญิง เพื่อผู้หญิง ในนามของผู้หญิงเป็นหลัก เป็นผู้เสนอ เป็นผู้สร้างทฤษฎี นั่นก็คือ “สตรีนิยม”

คำว่าสตรีศึกษา (Women Studies) และคำว่า สตรีนิยม (Feminism) จะปรากฏให้เห็นเสนอในวงวิชาการศึกษาเรื่องผู้หญิง และก็มีกรพยายามอธิบายความเกี่ยวข้องกัน ความแตกต่างกัน ความหมายของทั้ง 2 คำนี้ ในเบื้องต้นแล้วทั้ง 2 คำหรือ 2 แนวคิดก็มุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงเหมือนกัน เป็นการศึกษาราวที่เน้นผู้หญิงเป็นศูนย์กลาง เพื่อการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้หญิงในสังคมให้ดีขึ้น และในการศึกษาประเด็นของสตรีก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับหญิงชาย (ไม่ใช่เฉพาะเรื่องของหญิงอย่างเดียว) เพราะเราจะต้องพูดถึงความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกัน หรือความไม่เสมอภาคที่เกิดขึ้นโดยมีสาเหตุจากเพศที่แตกต่างกัน (เพศชายและหญิง) ด้วยเหตุผลนี้นักวิชาการบางกลุ่มอาจมองอย่างผิด ๆ ว่าการศึกษาเรื่องราวของสตรีนั้นเป็นความพยายามที่จะทำให้ผู้หญิงกลายเป็นกลุ่มหรือสายพันธุ์ใหม่ของมนุษย์ที่ต้องศึกษาหาคำตอบ

ฉะนั้นสตรีศึกษา จึงเป็นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีโดยตรงในแง่ของความเป็นหญิงความเป็นชายที่มีบทบาท สถานภาพ แยกต่างกันในสังคมที่ต้องอยู่ร่วมกัน เพื่อหาคำตอบต่อความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศที่ปรากฏอยู่ในสังคม และความไม่เท่าเทียมกันนี้ถูกละเลยและถูกมองข้าม จนกระทั่งเกิดการเคลื่อนไหวเพื่อทบทวนแก้ไขในเรื่องนี้ จึงทำให้เกิดความสนใจมุ่งสู่การศึกษาเรื่องของสตรีอย่างจริงจัง ในโลกตะวันตกนับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19

ส่วนคำว่าสตรีนิยม (Feminism) มีความหมายถึงขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการปลดปล่อย แก้ไขสถานภาพที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศ จากหนังสือสตรีนิยม ของ (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545 หน้า 2 - 4) ได้พูดถึงความหมายของสตรีนิยมไว้ว่า ".....คำจำกัดความของสตรีนิยมก่อนข้างคลุมเครือ เนื่องจากมีข้อเสนอรวมทั้งแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางสตรีนิยมที่หลากหลายมาก.....คำว่า สตรีนิยม ได้ถูกใช้อย่างกว้างขวางในต้นทศวรรษ 1890 และมีความหมายถึงการปลดปล่อยผู้หญิง และคำนี้ได้ถูกใช้ในขบวนการเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพของผู้หญิงในปลายทศวรรษ 1890 และถูกใช้อย่างแพร่หลายก่อนปี ค.ศ. 1910... และคำนี้ปรากฏเป็นภาษาอังกฤษครั้งแรกเพื่อใช้อธิบายถึงการรณรงค์เพื่อสิทธิในการลงเลือกตั้งของผู้หญิงในทศวรรษ 1890 อย่างไรก็ตาม ถ้าคำว่าสตรีนิยมมีความหมายรวมไปถึงการให้ความสำคัญต่อความทุกข์ยากของผู้หญิง ก็อาจจะย้อนไปได้ไกลกว่านั้น เพราะได้มีการให้ความสำคัญต่อปัญหาของผู้หญิงที่เสนอโดยผู้หญิงในยุโรป

ตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1400 - 1800 มาแล้ว ความหมายของสตรีนิยมมีความหลายหลายขึ้นอยู่กับ
บุคคลที่นำไปใช้ แต่มีความหมายร่วมกันว่าเป็นความพยายามที่จะวิพากษ์วิจารณ์ และ
ปรับปรุงสถานภาพที่เสียเปรียบของผู้หญิงที่สัมพันธ์กับผู้ชายภายใต้สถานการณ์ทาง
วัฒนธรรมเฉพาะหนึ่ง ๆ .....สตรีนิยมเป็นความเชื่อที่ว่าผู้หญิงถูกปฏิบัติอย่างเลวร้าย และพวก
เธอได้รับความทุกข์ทรมานจากระบบสังคมที่ไม่เป็นธรรมจากการเป็นเพศหญิง และ
จำเป็นต้องมีการทำอะไรบางอย่างเพื่อแก้ไขสิ่งที่เป็นอย่างอยู่ สตรีนิยมเป็นการวิเคราะห์ความเป็น
รองของผู้หญิงโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อค้นหาหนทางที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพนี้ เป็นการวิพากษ์
การจัดระดับความสูงต่ำทางเพศและความคิดเกลียดชังผู้หญิง (misogyny) ... จุดยืนของนัก
สตรีนิยมตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่าผู้หญิงยากลำบากจากระบบสังคมที่ไม่เป็นธรรมเพราะว่าเพศ
ของผู้หญิง เพราะฉะนั้นสตรีนิยมมีการระดมช่วยทำให้สภาพของผู้หญิงดีขึ้นในทางใดทาง
หนึ่ง สตรีนิยมเป็นความตระหนักว่าไม่ว่าเวลาหรือสถานที่ใด ผู้ชายและผู้หญิงมีความไม่เท่า
เทียมกันทางอำนาจทั้งในทางสังคมและในชีวิตส่วนตัว และเป็นความเชื่อที่ว่าผู้หญิงและ
ผู้ชายควรจะมี ความเท่าเทียมกัน รวมทั้งเป็นความเชื่อที่ว่าความรู้ที่ดำรงอยู่ในสังคมได้เขียน
ขึ้นโดยผู้ชาย และเพื่อผู้ชาย เพราะฉะนั้นความรู้ของสำนักต่าง ๆ ที่มีอยู่จำเป็นต้องมีการ
ทบทวนใหม่ ... อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาความคิดหลัก ๆ ที่ดำรงอยู่ สามารถเสนอถึงจุด
ร่วมกันบางอย่างได้ว่า สตรีนิยม หมายถึงทั้งที่เป็นระบบคิดและขบวนการทางสังคมที่
พยายามจะเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งต้องอยู่บนการวิเคราะห์ที่ว่าผู้ชาย
อยู่ในฐานะที่ได้เปรียบและผู้หญิงอยู่ในฐานะเป็นรอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าสตรีนิยมมี
จุดมุ่งหมายทางการเมืองพอ ๆ กับจุดมุ่งหมายทางวิชาการ เป็นวิถีของความคิดและการกระทำ
ส่วนในทางวิชาการ สตรีนิยมมีลักษณะที่เป็นสหสาขาวิชา และจะยอมรับในประสบการณ์
ส่วนตัวว่าเป็นข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาได้ และมีการเสนอให้ความเป็นเพศ (gender) เป็นหน่วย
เริ่มแรกของการวิเคราะห์...."

หากจะมีคำถามว่าแล้วสตรีศึกษาเหมือนหรือแตกต่างจากสตรีนิยมหรือไม่ และถ้า
ต่างแล้วต่างกันอย่างไร คงจะตอบได้ว่าในความเหมือนกันที่มีอยู่ก็คือความสนใจที่มุ่งศึกษา
เรื่องราวของสตรี และเน้นสตรีเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ในส่วนที่ไม่เหมือนกันก็อาจจะ
เป็นในแง่ที่ว่าสตรีศึกษาอาจจะศึกษา โดยไม่ได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับสตรีนิยมมาศึกษาเลยก็ได้
อย่างเช่นสตรีศึกษาในสังคมไทยที่มีการศึกษากันมาเกือบ 3 ทศวรรษ โดยไม่ได้ใช้

แนวความคิดสตรีนิยมมาศึกษา แต่เป็นเป็นงานเกี่ยวกับเรื่องของสตรีซึ่งมีอยู่มากมาย สตรีนิยมมีความหลากหลายในตัวเอง การที่ผู้หญิงออกมาเรียกร้องความเท่าเทียมกัน เรียกร้องสิทธิ เรียกร้องให้การแก้ไขกฎหมาย เรียกร้องการมีบทบาทในที่สาธารณะ เป็นต้น เป็นสตรีนิยมกลุ่มหนึ่ง และเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลในทางวิชาการและนโยบายของรัฐเกี่ยวกับผู้หญิง กลุ่มสตรีนิยมมีหลายกลุ่มหรือหลายสาย โดยทั่วไปที่มีชื่อเสียงก็จะแบ่งได้เป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกคือ กลุ่มเสรีนิยม (Liberal Feminism) ซึ่งมีความเชื่อในหลักการสิทธิเสรีภาพความเท่าเทียมกัน ซึ่งอุดมการณ์แบบเสรีนิยมเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองแบบหนึ่งแต่นำมาใช้มองปัญหาเรื่องผู้หญิง กลุ่มที่สองคือ กลุ่มนิยมนาร์กซิสต์ (Marxist Feminism) ซึ่งมีความเชื่อว่าการถูกเอารัดเอาเปรียบของผู้หญิง ไม่แตกต่างจากการถูกเอารัดเอาเปรียบของผู้ชายที่ไม่มีปัจจัยการผลิต ตามอิทธิพลแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และเฟรดเดอริค เองเกิลส์ (Frederick Engels) กลุ่มที่สาม คือ กลุ่มสายถอนรากถอนโคน (Radical Feminism) ซึ่งมีความเชื่อที่ผู้หญิงถูกกดขี่เพราะความเป็นเพศหญิง และการกดขี่ทางเพศนำไปสู่การกดขี่รูปแบบต่าง ๆ ในสังคม กลุ่มที่สี่คือกลุ่มสังคมนิยม (Social Feminism) ซึ่งมีความใกล้ชิดกับสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์ โดยเชื่อในความเหมือนกันระหว่างหญิงและชาย และวิเคราะห์สังคมโดยแบ่งเป็นโลกส่วนตัวและโลกสาธารณะ และเสนอว่าผู้หญิงต้องผลักดันโลกส่วนตัวเข้าไปอยู่ในโลกสาธารณะกลุ่มที่ห้า คือกลุ่มจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Feminism) ซึ่งนำแนวคิดจิตวิเคราะห์มาอธิบายพัฒนาการความเป็นหญิงและความเป็นชาย อันนำไปสู่ความเป็นรองของผู้หญิง กลุ่มที่หกคือกลุ่มหลังสมัยใหม่ (Postmodern Feminism) ซึ่งไม่เชื่อในเรื่องความเหมือนกันที่เป็นสากลของผู้หญิง และให้ความสำคัญกับความแตกต่างของผู้หญิง และความหลากหลายที่มีอยู่ในผู้หญิงแต่ละคน (สำหรับแนวคิดของสตรีนิยมกลุ่มต่าง ๆ นี้จะนำเสนอรายละเอียดในบทต่อไป)

อย่างไรก็ตามในกลุ่มของนักวิชาการรุ่นใหม่ ที่อยู่ในแวดวงของการศึกษาเรื่องของสตรี และได้ผลิตงานเอกสาร ตำราทางสตรีศึกษาออกมาสู่โลกของวิชาการ ผลงานเหล่านั้นได้นำเสนอความเป็นมาของสตรีศึกษาที่ผ่านมา และมักจะนำเสนอแนวคิดของสตรีนิยมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของงาน อย่างเช่นงานของ วิคตอเรีย โรบินสัน (Victoria Robinson) และ ไดแอน ริชาร์ดสัน (Diane Richardson) ที่ร่วมกันเป็นบรรณาธิการรวบรวมบทความที่คุณค่าของนักวิชาการสตรีศึกษารุ่นใหม่ โดยที่ทั้ง 2 ท่านปัจจุบันเป็นอาจารย์อยู่ที่ภาควิชาสังคม

วิทยา มหาวิทยาลัยเซฟฟิลด์ (Sheffield University) ซึ่งได้เปิดสอนโครงการสตรีศึกษาในผลงานเรื่อง *Introducing Women's Studies : Feminist Theory and Practice* ได้นำเสนอเรื่องราวของสตรีศึกษาในสังคมประเทศอังกฤษ และนำเสนอการวิเคราะห์ตามแนวทฤษฎีของสตรีนิยมกลุ่มต่าง ๆ หรือตัวอย่างงานของ ไมเคิล เอส. คิมเมล (Michael S. Kimmel) ซึ่งเป็นนักวิชาการด้านบทบาททางเพศในภาคสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก (University of New York) ผลงานชื่อ *The Gendered Society* ซึ่งได้วิเคราะห์เรื่องของบทบาทชายหญิง ก็ยังโยงเรื่องราวไปถึงกรอบคิดของสตรีนิยมที่มีอิทธิพลต่อความเคลื่อนไหว เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ ตัวอย่างของงานทั้ง 2 ชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าเมื่อเราศึกษาเรื่องของสตรีที่มีสตรีเป็นประเด็นแห่งการศึกษาวิเคราะห์ กรอบแนวคิดของสตรีศึกษา จะได้รับการนำมาพิจารณาเพื่อให้คำอธิบาย และความรู้ที่ได้มีความเป็นศาสตร์ที่มีนันทฤษฎีของสตรีนิยมรองรับและทำให้เกิดความเชื่อมั่นในกลุ่มผู้สนใจศึกษา

ความเป็นมาของสตรีศึกษา

สตรีศึกษาเริ่มรากฐานในสหรัฐอเมริกาเมื่อปลายทศวรรษ 1960 ส่วนในประเทศอังกฤษ เริ่มจากขบวนการเคลื่อนไหวของสตรีและการเข้าร่วมกับพรรคการเมืองฝ่ายซ้าย ในช่วงทศวรรษ 1960 และทศวรรษ 1970 โดยได้มีการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ทางสตรีศึกษาในระดับอุดมศึกษาและการศึกษาผู้ใหญ่ เช่น วิชาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของสตรี, ประวัติความเป็นมา, การพัฒนาสตรี เป็นต้น จนกระทั่ง ปี ค.ศ. 1980 ได้มีการเรียนการสอนในระดับปริญญาโทครั้งแรกในประเทศอังกฤษที่มหาวิทยาลัยเคนท์ (University of Kent) ซึ่งหลังจากนั้น หลักสูตรของสตรีศึกษาได้ขยายมากขึ้นทั้งในระดับปริญญาตรี และระดับปริญญาโททั้งในประเทศอังกฤษและประเทศต่าง ๆ ในยุโรป นอกจากนี้ก็มีประเทศออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ ประเทศแถบอาหรับ เป็นต้น โดยที่ในหลาย ๆ แห่งต้องเผชิญอุปสรรคในเรื่องเงินทุนสนับสนุนการดำเนินการ โครงการ การคัดค้านต่อต้าน การมีอคติต่อการศึกษาสตรีนิยม เป็นต้น ซึ่งนักวิชาการด้านสตรีศึกษาต่างก็พยายามฟันฝ่า และสร้างความเข้าใจเพื่อทำที่รองรับที่ดีขึ้น นับเป็นภาระหน้าที่ที่เพิ่มขึ้น นอกเหนือจากการสร้างสรรค์และบริหารหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพ เพื่อตอบสนองความสนใจใคร่รู้ในแวดวงสตรีศึกษา (Robinson and Richardson, 1997. PP. 18 - 20)

โดยลักษณะของโครงสร้างและเนื้อหา ทำให้สตรีศึกษาไม่แตกต่างไปจากสาขาวิชา
เดิมอื่น ๆ ไม่ว่าจะการเรียนการสอนและการวิจัยได้ดำเนินรอยตามหลักการแห่งความรู้ที่มี
การศึกษาค้นคว้าไว้ก่อนแล้ว เป็นต้นว่าการอ้างถึงความเป็นวัตถุวิสัย (objectivity) ความ
จริง (truth) การแยกประสบการณ์ออกจากทฤษฎี ด้วยเหตุนี้สตรีศึกษาจึงต้องพยายามสร้าง
องค์ความรู้เพื่อเป็นทฤษฎี กรอบความคิด ที่จะสะท้อนหลักการและความสนใจแห่งสตรี
นิยม ฉะนั้น งานวิจัยส่วนใหญ่จึงต้องอาศัยประโยชน์จากสังคมศาสตร์ ศิลปศาสตร์ และ
มานุษยศาสตร์ หรือแม้แต่จากด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (เช่น การศึกษาที่เกี่ยวข้อง
กับปัจจัยทางชีววิทยาที่มีผลต่อความแตกต่างระหว่างเพศ)

อย่างเช่นด้านสังคมศาสตร์ สตรีศึกษาได้อาศัยแนวคิดทฤษฎีจากสังคมวิทยา
มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์และจิตวิทยา แต่ก็นำมาปรุงแต่งเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความ
สอดคล้องในการสร้างสมมติฐานและการนำไปอธิบายอ้างอิงต่อ เช่น ทฤษฎีเพศนิยมที่มีอยู่
แล้วในสังคมวิทยา และในสตรีศึกษาเองก็มีการนำมาอธิบายเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์มาก
ขึ้น โดยแนวคิดทฤษฎีเดิมนั้นเป็นไปตามกระแสการศึกษาวิจัยตามแนวคิดของผู้ชาย (male-
stream) เมื่อมีสตรีศึกษาก็เกิดการสร้างมุมมองทางสังคมวิทยาโดยเพิ่มเติมเรื่องของผู้หญิงเข้า
ไปมากขึ้น

การรวบรวมองค์ความรู้ที่ผ่านมามีทำให้สตรีศึกษา ได้กลายเป็นสาขาวิชาที่โดดเด่น
จะเห็นจากประเด็นคำถามและวิธีการหาความรู้ของสตรีนิยม นับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็น
ต้นมา โดยนำผู้หญิงไปสู่ความเป็นศูนย์กลางของการวิพากษ์ทางทฤษฎี (หรือที่เรียกว่า
ศูนย์กลางแห่งวาทกรรม) กระนั้นก็ตาม สิ่งเหล่านี้ยังไม่เพียงพอที่จะตอบคำถามหรือเป็น
ข้อตกลงในทางวิชาการ ทำให้การศึกษาแบบผสมผสานทฤษฎีจากสาขาวิชาต่าง ๆ ได้รับการ
ยอมรับว่าน่าจะเป็นสิ่งที่เหมาะสมที่สุดสำหรับสตรีศึกษา ซึ่งทำให้สตรีศึกษามีลักษณะ
ของสหวิทยาการ (ซึ่งในภาษาอังกฤษอาจใช้คำว่า multidisciplinary หรือ interdisciplinary
หรือ transdisciplinary) ก็คือการศึกษาหาความรู้แบบข้ามสาขาวิชา ประเด็นปัญหาต่าง ๆ จะ
ได้รับการตรวจสอบพิจารณาจากจุดยืนหลากหลายทางวิชาการ นักการศึกษาด้านสตรีศึกษา
จำนวนไม่น้อยสนับสนุนวิธีการศึกษาดังกล่าว โดยเห็นว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุดที่จะหาคำตอบต่อ
ประเด็นเกี่ยวกับสตรีเพศ ขณะที่นักการศึกษาบางส่วนเกิดความไม่แน่ใจว่า แนวทางแบบสห
วิทยาการนั้นจะนำมาใช้ได้ทั้งหมดทุกแง่มุม แต่กลับมองเห็นว่ามีอุปสรรคแฝงอยู่ในแนวทาง

แบบสหวิทยาการ เนื่องจากนักวิชาการต่าง ๆ ที่สนใจเรื่องสตรีนั้นมาจากหลากหลายสาขา ซึ่งความรู้ที่มีอยู่ก็เป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาของตน จึงขาดความลึกซึ้งที่จะเข้าใจแนวคิด ทฤษฎีของสตรีนิยมอย่างชัดเจน

นอกจากนั้นยังมีข้อโต้แย้งอีกประการหนึ่งว่า สตรีศึกษาได้กลายเป็นสำนักวิชา (academic discipline) ด้วยเหตุผลของการแสวงหาความรู้เพื่อปัญญาและเหตุผลเพื่อการ ดำรงอยู่ในสถาบันต่าง ๆ ของสังคม แต่นักสตรีนิยมกลุ่มอื่นไม่อยากจะเห็นนักวิชาการด้าน สตรีนิยมถูกกำหนดโดยข้อจำกัดของความเป็นสำนักวิชา แต่อยากให้มีส่วนร่วมในวงการศึกษาที่มีขอบเขตกว้างขวางในการศึกษาหาความรู้ นักวิชาการบางส่วนที่ไม่ได้เป็นนัก สตรีนิยมก็มองว่าสตรีศึกษาไม่น่าจะเป็นวิชาที่โดดเด่นได้ และไม่มี ความชอบธรรมในการ เป็นวิชาเสียดวัย เนื่องจากสตรีศึกษาไม่ได้สร้างกรอบความรู้และทฤษฎีของตนเอง แต่เป็น การขโมยความรู้มาจากสาขาวิชาอื่น

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความเห็นข้างต้น แต่นักการศึกษารุ่นใหม่ที่กำลังศึกษาสตรี ศึกษาในระดับปริญญาตรี ระดับบัณฑิตศึกษา ระดับปริญญาเอก และผู้ที่ทำงานในองค์กร เกี่ยวกับสตรี ก็มีความเห็นไปอีกด้านหนึ่งว่า สตรีศึกษาเป็นจุดเริ่มต้นด้วยการเชื่อมต่อ ช่องว่างแห่งความรู้และเปิดเผยโลกของสตรีที่อยู่ในความเงียบมาตลอด โดยการนำเรื่องของ ผู้หญิงมาศึกษาในสาขาวิชาอื่น ๆ ที่ไม่ได้เกิดจากแนวคิดของสตรีนิยม แม้ว่าเรื่องของผู้หญิง เข้าไปเป็นส่วนของการศึกษาในสาขาอื่น ก็ยังไม่เพียงพอ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนา สตรีศึกษาให้มีความเป็นอิสระ ด้วยการเน้นใช้ฐานคิดทฤษฎีและระเบียบวิธีทางสตรีนิยมที่มี การพัฒนาการ รวมทั้งยอมรับความรู้ที่ได้จากการสืบค้นของผู้ชาย ด้วยทัศนะเช่นนี้ ทำให้ เกิดข้อสังเกตได้ว่าจะเป็นการเติมต่อภาพสังคมของชายเป็นใหญ่ให้สมบูรณ์แบบ และจะ ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิบัติด้านบุคลากร ด้านการศึกษา และด้านการเมืองทั้ง ในระดับบุคคลและระดับโครงสร้าง นอกจากนี้ ก็มีข้อเสนอให้ใช้คำการศึกษาด้านสตรีนิยม (Feminist Studies) แทนคำสตรีศึกษา (Women's Studies) แต่ประเด็นนี้ในทางปฏิบัติก็ มักจะหลีกเลี่ยงที่จะใช้แทนกัน เพราะมีทัศนะที่ว่าสตรีนิยมก็ยังคงขาดความชัดเจนในตัวเองที่ จะอ้างถึง หรืออย่างในกลุ่มผู้หญิงผิวดำต้องการใช้คำว่า "womanist" เพราะเห็นว่าคำว่า "feminist" มีความหมายเฉพาะผู้หญิงผิวขาวเท่านั้น แต่จะใช้ชื่อใดก็ตาม โลกการศึกษาที่ให้ ความสำคัญเรื่องของผู้ชายเป็นลำดับแรก ก็น่าจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความ

ชัดเจนทางทฤษฎีและกรอบคิด และควรนำเอาสิ่งที่ได้จากทฤษฎีซึ่งมีอยู่หลากหลายนั้นแก้ไข
อำนาจที่เพศชายมีเหนือกว่า ขณะเดียวกันจะเกิดบูรณาการทางปัญญาในสาขาวิชา (Robinson
and Richcerdson, 1997. P. 24)

ถ้าหากกล่าวว่า สตรีศึกษาเริ่มขึ้นจากความพยายามที่จะต่อสู้กับความรู้ที่เกิดขึ้นจาก
โลกของผู้ชาย ต่อสู้กับการละเลยในเรื่องความแตกต่างระหว่างเพศและต่อสู้กับการมีอคติ
ทางเพศ จนกระทั่ง นำเรื่องของผู้หญิงไปสู่ประเด็นการเมือง ก็น่าจะสรุปได้ว่า สตรีศึกษาใน
โลกตะวันตก ก็คือ กระบวนการเชื่อมโยง 3 อย่าง คือ กระบวนการฟื้นตัว (recuperation)
กระบวนการสร้าง (reconstruction) และการสะท้อนกลับ (reflexivity) กล่าวคือ
กระบวนการแรกเริ่มต้นจากการตั้งคำถามที่ว่าเพราะเหตุใดและอย่างไรที่ผู้หญิงหายไปจาก
ความสนใจในวงวิชาการ จนกระทั่ง สตรีศึกษาได้มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในเชิง
วิวัฒนาการด้วยมโนทัศน์ของตน ทั้งเนื้อหาและระเบียบวิธีที่นำมาใช้เพื่อแก้ไขสถานการณ์
ด้านบทบาททางเพศ ส่วนกระบวนการที่สองและที่สามนั้นก็เกิดจากความตระหนักในความ
เป็นสตรีศึกษาและการวิพากษ์วิจารณ์งานของตนเอง ซึ่งทั้ง 2 กระบวนการหลังนี้คือ
ลักษณะที่โดดเด่นของสตรีศึกษาในทศวรรษ 1990 (Robinson and Richcerdson, 1997. P. 37)

การเรียนการสอนสตรีศึกษา

การเรียนการสอนด้านสตรีศึกษาในประเทศตะวันตก เช่น ในประเทศอังกฤษมีทั้ง
นำอินดีและกดดันต่อการที่ต้องนำเสนอประสบการณ์ของผู้หญิงที่ถูกกดขี่ ซึ่งแต่เดิมมองกัน
ว่าเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล แล้วต้องทำให้ประสบการณ์กลายเป็นเรื่องที่เกิดความรู้สึก
ร่วมกันว่าผู้หญิงในสังคมถูกกดขี่และต้องร่วมกันต่อสู้ และถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว เพราะเหตุใด
จึงยังมีคนให้ความสนใจร่วมในกระบวนการเรียนการสอน

จากการศึกษาข้อมูลที่ผ่านมาทางการศึกษา จะพบว่าผู้หญิงได้ถูกละเลย ด้วย
เหตุผลและข้อจำกัดต่าง ๆ เช่น ขาดบริการทางสังคมที่จะดูแลลูกให้ ผลการเรียนที่ต่ำ ขาด
โอกาสเข้าเรียนต่อระดับสูงขึ้น ในกลุ่มผู้หญิงใช้แรงงานและผู้หญิงมีค่า เป็นต้น ประเด็น
เหล่านี้ไม่ได้รับการนำเสนอโดยตรงไปตรงมาตามประสบการณ์ของผู้หญิง เพื่อให้เกิดการ
ถกเถียงในทางวิชาการ แนวคิดที่ว่าวิชาต่าง ๆ ที่มีอยู่และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง แต่
ไม่ใช่เรื่องที่ทำเพื่อผู้หญิงได้รับการ ได้ตอบจากกระแสของสตรีศึกษาที่ว่า ประสบการณ์ของ

ผู้หญิงในฐานะแม่ ในฐานะคนงาน ในฐานะคนดูแลเอาใจใส่ ต้องได้รับการนำเอามาพูดคุยศึกษากันในห้องเรียน ฉะนั้น เรื่องราวของโลกในชีวิตประจำวันของผู้หญิง หรือแม้แต่ความสนใจในเรื่องเพศและอารมณ์ความรู้สึก ก็ได้รับการนำมาศึกษา ฉะนั้น ทำให้ผู้หญิงที่ต้องละทิ้งการเรียนตั้งแต่อายุน้อยหรือผู้หญิงที่เคยเรียนวิชาแบบเดิม ๆ ก็ได้มีโอกาสเรียนต่อในวิชาที่ใกล้ตัวตนเองมากขึ้น นั่นก็คือห้องเรียนที่สอนเรื่องของสตรีนิยมและประสบการณ์ที่ได้รับก็แตกต่างกันไปจากที่ตนเคยผ่านมา

นักศึกษาของสตรีศึกษา จะมีหลากหลายแตกต่างกันในเรื่องเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ สัญชาติ อายุ ชั้นชั้น ความสนใจเรื่องเพศ เป็นต้น โดยที่คนกลุ่มนี้อาจเคยเข้าไปร่วมกับการเคลื่อนไหวด้านสิทธิสตรี หรือร่วมแสดงความคิดเห็นต่อแนวคิดของสตรีนิยมกระแสต่าง ๆ หรืออาจเป็นกลุ่มที่ไม่ได้เป็นสตรีนิยมก็ได้ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับนักศึกษาที่สมัครเรียนสตรีศึกษาในช่วงกลางทศวรรษ 1980 มีเหตุผลคล้ายกับกลุ่มผู้หญิงที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวด้วยความสำนึกที่ต้องการเรียกร้องให้พิจารณา เรื่องความแตกต่างระหว่างเพศ ในช่วงปลายทศวรรษ 1960 เหตุผลที่สนใจมาเรียนสตรีศึกษาคือ เรียนเพื่อสนองความสนใจของตนเอง และเพื่อพัฒนาตนเองมากกว่าอยากได้คุณวุฒิการศึกษา เป็นต้น บางคนจบปริญญาตรี บางคนจบปริญญาโท แต่ต่างก็รู้สึกเห็นพ้องต้องกันว่าความรู้ที่มีอยู่นั้นไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตของพวกเขาเลย (Less, 1991. P. 44)

ด้วยภาพลักษณ์ของสตรีนิยม ทำให้วิชาต่าง ๆ ที่สอนกันในสตรีศึกษา รวมทั้งผู้เรียนและผู้สอนมีลักษณะที่เป็นไปในรูปแบบเดียวกัน หรือพิมพ์เดียวกัน ที่สำคัญคือในห้องเรียนของสตรีนิยมจะเป็นไปโดยมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มโนทัศน์ที่ต่างกันระหว่างผู้หญิง รวมทั้งความคิดเห็นที่เป็นความขัดแย้งระหว่างประสบการณ์จริงและความเห็นตามแนวทางสตรีนิยม

สตรีศึกษาจึงกลายเป็นกระแสแห่งความสนใจมากขึ้นของผู้เรียนที่จะพิจารณา นับเป็นทางเลือกที่เพิ่มขึ้นในวงวิชาการ มหาวิทยาลัยหลายแห่งในอังกฤษเปิดสอนสตรีศึกษาในหลักสูตรนอกเวลา ผู้เรียนสามารถทำงานไปด้วยเรียนไปด้วย ทำให้มีเวลาให้ครอบครัวและไม่ต้องขัดสนเงินที่จะใช้จ่ายในการเรียน

ในส่วนผู้สอน จะมีประสบการณ์ความรู้จากหลากหลายแห่ง หลายคนทำงานด้านทฤษฎีและระเบียบวิธี (methodology) ในสาขานั้น ๆ แล้วนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์กับ

แนวคิดของสตรีนิยม ด้วยเหตุนี้ผู้สอนเลยต้องมีภาระเพิ่มนอกเหนือจากการสอนในสาขาวิชาของตนแล้ว ก็ต้องพัฒนาสตรีศึกษาในแง่ทฤษฎีและภาคปฏิบัติ คณะผู้สอนมักเป็นผู้หญิง มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาโท ซึ่งทำการสอนในระดับปริญญาตรี และทำโครงการสหวิทยาการด้านสตรีศึกษาอีกด้วย ทำให้การเรียนการสอนประกอบด้วยวิชาหลากหลาย เพื่อสามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อความเป็นสหวิทยาการอย่างแท้จริง เช่น วิชาสตรีและความสนใจทางเพศ จิตวิทยา ทฤษฎีสตรีนิยม ผู้หญิงกับสื่อ เป็นต้น จากภูมิหลังของผู้สอนที่หลากหลาย ทำให้เกิดข้อคิดที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ความรู้และการวิเคราะห์ แต่ก็มีข้อเสียที่ว่าทำให้เกิดความขัดกันที่จะอธิบายถึงลักษณะของสตรีศึกษาว่าคืออะไร เนื่องจากความแตกต่างของมโนทัศน์ซึ่งสตรีนิยมกระแสต่าง ๆ บ้างก็ได้แย้งกันเอง ฉะนั้น ในการศึกษาสตรีศึกษาแนวใหม่จึงมีทิศทาง 3 แนวทาง คือศึกษากับแบบกรอบทฤษฎีเดิม (traditional discipline) ศึกษาแบบสหวิทยาการ (interdisciplinary course) และแบบวิชาชีพ (professional course) เพื่อให้ นักศึกษาเลือกและตัดสินใจว่าคนเหมาะกับรูปแบบการศึกษาใด

ประเด็นโต้แย้งในศาสตร์ของสตรีศึกษา

สตรีศึกษาเป็นสาขาวิชาที่มีการพัฒนาตนเอง ซึ่งมีส่วนเชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวเรียกร้องของกลุ่มสตรี แม้ว่าบางครั้งจะมีมโนทัศน์ที่แตกต่างกันก็ตาม การพัฒนาการของสตรีศึกษานั้นก็ด้วยความหลากหลายของจุดประสงค์ และสถานะที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมือง รวมทั้งการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ตอบโต้ความรู้ที่เกิดขึ้นในสังคมแบบที่ชายเป็นใหญ่ นอกจากนั้น สตรีศึกษาถูกตั้งข้อสังเกตว่าเป็นวิชาการที่พยายามจะแปรเปลี่ยนไปสู่แนวคิดของสตรีนิยม (feminist perspectives) ดังนั้น ด้วยสภาวะการณ์เหล่านี้ จึงทำให้สตรีศึกษาเสี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเผชิญกับข้อโต้แย้งหลายประการที่คล้ายคลึงกันในสังคมต่าง ๆ ทั้งที่มีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม

ข้อโต้แย้งหรือประเด็นคำถามที่เกิดขึ้นคือ เรื่องของทฤษฎี นั่นคือสตรีศึกษาควรเกี่ยวข้องกับทฤษฎีหากจะพัฒนาสาขาวิชานี้ต่อไป เพราะนักสตรีศึกษาบางส่วนเห็นว่าทฤษฎีเปรียบเหมือนอาวุธที่เกิดจากการกดขี่ของผู้ชาย เป็นเครื่องมือที่ใช้ปกครองโดยผู้ที่ดูแลคนผู้หญิงและปกครองให้ผู้หญิงต้องปิดปากเงียบ ฉะนั้น พลังของผู้หญิงถูกมองว่าเป็น

การเคลื่อนไหวที่ตรงที่สุดและดีที่สุดที่จะช่วยกลุ่มของผู้หญิงได้ อย่างไรก็ตามทัศนคติดังกล่าวได้ละเลยความจริงที่ว่าผู้หญิงเองก็สร้างทฤษฎีได้ (ทั้งที่มักจะมีชื่อเสียงแบบเดิม ๆ ในการจับคู่ให้กับผู้ชายและผู้หญิงที่ว่าผู้ชายคู่กับเหตุผลและตรรกะ ส่วนผู้หญิงคู่กับการคาดคะเน หวังรู้ และใช้อารมณ์ อันที่จริงตัวทฤษฎีเองโดยเนื้อหาไม่ใช่เรื่องของผู้ชาย แต่กระนั้นก็ตามทฤษฎีได้ถูกใช้เพื่อรองรับความไม่เสมอภาคของผู้หญิง ฉะนั้น สิ่งสำคัญก็คือต้องให้ความหมายแก่ทฤษฎีเหล่านั้นเสียใหม่ รวมทั้งการนำทฤษฎีไปใช้ นอกจากนั้น ความเข้าใจในทฤษฎีก็เป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าการตระหนักว่าความรู้ที่นั่นคืออำนาจ แต่ความรู้ก็ไม่ใช่ว่าสร้างขึ้นเพื่อให้มีอิทธิพล หรือเพื่อผู้สร้างความรู้ที่นั่นขึ้นมา โดยที่นักสตรีนิยมบางส่วนได้โต้แย้งถึงความถูกต้องแม่นยำ (validity) ของทฤษฎีที่เสนอโดยผู้ชาย เช่น ทฤษฎีของฟรอยด์ (Freud) ที่แสดงถึงลักษณะของชายเป็นใหญ่มากเกินไป และมีลักษณะของการต่อต้านผู้หญิง (misogynist) ฉะนั้น ถ้านำมาใช้ในการอธิบายในทฤษฎีสตรีนิยมก็จะเกิดปัญหา แต่ก็ยังมีนักสตรีนิยมบางส่วน เช่น แมรี อีแวนส์ (Mary Evans) ที่ให้การยอมรับสตรีนิยม ตามแนวคิดของฟรอยด์และจิตวิเคราะห์

ภายใต้วัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม ทำให้แนวคิดของสตรีนิยมการนำไปเชื่อมโยงกับทฤษฎี การให้ความสำคัญกับการพรรณนาการพิสูจน์ตรวจสอบ และการวิเคราะห์ในแง่สตรีนิยมเหล่านี้เป็นต้นมีความผันแปรต่างกันไป นักสตรีนิยมบางส่วนเห็นว่าทฤษฎีที่เป็นหลักแต่กลุ่มสตรีส่วนใหญ่เข้าไม่ถึง หรือใช้ไม่ได้ (เนื่องจากอุปสรรคจากคำอธิบาย) มักจะดูแคลนหลักการของการร่วมมือกันในกลุ่มสตรีที่เคลื่อนไหวเรียกร้อง และดูแคลนการมีส่วนร่วมของสตรีในองค์ความรู้ที่มีอยู่ ตัวอย่างเช่น นักทฤษฎีที่ชอบการอธิบายตามแบบทฤษฎีจิตวิเคราะห์ จะถูกมองว่างานลักษณะดังกล่าวก็คือการจำลองแบบแผนของทฤษฎีที่ถูกกำหนดโดยผู้ชายเป็นหลัก ส่วนนักสตรีนิยมอีกส่วนหนึ่งเห็นความสำคัญของทฤษฎี ซึ่งบางครั้งอาจมีความสับสน แต่ก็เห็นว่ามีความจำเป็น เพื่อให้กลุ่มสตรีไม่น้อยได้ใช้ประโยชน์เท่าที่จะทำได้ โดยนำทฤษฎีเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องของอัตวิสัย (subjectively) และวัตถุวิสัย (objectivity) ที่จะใช้ระเบียบวิธีการศึกษาที่แตกต่างจากรูปแบบเดิม ๆ (non-traditional methods) รวมทั้งเชื่อมโยงเข้ากับการกระทำทางสังคม (social action) ฉะนั้น การทำความเข้าใจเพื่อสามารถใช้ทฤษฎีที่มีความซับซ้อน จึงยังเป็นประเด็นสำคัญสำหรับนักศึกษาและผู้สอนที่จะต้องพัฒนากันไป ตัวอย่างเช่น งานเขียนเกี่ยวข้อ

กับทฤษฎีสตรีนิยมหลังสมัยใหม่ (post-modernist) ซึ่งนักสตรีนิยมหลายคนเห็นว่าจำเป็นต้องรับรู้ทำความเข้าใจ และร่วมกันในการให้ความหมายเพื่อความเข้าใจตรงกันในแง่วิชาการ แม้ว่าจะเกิดข้อโต้แย้งกันบ้าง ในประเด็นความคิดทฤษฎี แต่หากเสนอผ่านด้วยภาษาที่สามารถเข้าใจได้ ก็จะเกิดประโยชน์ในเชิงวิชาการที่จะสื่อสารส่งต่อกันให้กว้างขวางต่อไป นอกจากนี้ การปรับมโนทัศน์ต่าง ๆ ทางทฤษฎีนี้ (reconceptualising of theory) รวมถึงระเบียบวิธีการวิจัย (research methodologies) ด้านสตรีนิยมก็ได้ประโยชน์ส่วนใหญ่จากแนวคิดในยุคหลังของสตรีนิยมเอง

สำหรับประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างอึงทั้งในแง่ทฤษฎี สตรีนิยมและระเบียบวิธีวิจัยก็คือ ความต้องการที่จะแยกประสบการณ์ออกจากทฤษฎี แยกอารมณ์ออกจากความเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งก็เป็นความพยายามที่จะทำให้สตรีนิยมมีลักษณะของความเป็นวัตถุวิสัย (objectivity) ที่มีกรอบทฤษฎีและปลอดจากอคติ เพื่อขจัดการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นวิชาการที่ยังไม่สมบูรณ์ ดังที่มีผลงานสตรีนิยมในระยะแรกเริ่ม เช่น งานของ เดลสเปนเดอร์ (Dale Spender) ในปี ค.ศ. 1981 ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อดีของลักษณะความเป็นอัตวิสัย (subjectivity) และได้วิจารณ์ลักษณะของวัตถุวิสัย (objectivity) ซึ่งก็คือการวิจารณ์แนวคิดที่ได้มาจาก "ผู้ชายเอง" ....ผู้หญิงได้ตระหนักว่า ความรู้ที่ผู้ชายสร้างขึ้นมาอธิบายเกี่ยวกับผู้หญิง (ซึ่งได้มาจากข้อมูลที่เบี่ยงเบนด้านสรีระวิทยาและจิตวิทยาที่ให้ความหมายถึงผู้หญิงว่า เป็นกลุ่มคนที่อยู่เฉย ๆ ไม่ทำงาน) มักจะจัดอยู่ในลักษณะวัตถุวิสัย ขณะที่ความรู้ที่ผู้หญิงสร้างขึ้นมาเพื่ออธิบายผู้หญิงด้วยกันเอง (ซึ่งกำหนดจากบทบาทของการมีส่วนร่วมมากกว่าจะเป็นเพียงผู้ดู) มักจะจัดอยู่ในลักษณะอัตวิสัย" (Spender, 1981. P. 5) จากทัศนะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าในโลกของความรู้เชิงวิชาการ สตรีนิยมยังคงถูกมองว่าทฤษฎีก็คิ ระเบียบวิธีวิจัยก็คิ ยังคงมีข้อโต้แย้งเกี่ยวกับความสมบูรณ์ในแง่วัตถุวิสัย ฉะนั้น กลุ่มสตรีนิยมจึงพยายามที่จะต่อสู้กับทัศนะดังกล่าว เพื่อให้เกิดลักษณะวัตถุวิสัยที่เป็นวัตถุวิสัยที่แท้จริง (objectivity of objectivity) และขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับลักษณะอัตวิสัยว่าเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีที่ถูกต้องและทำให้ทฤษฎีเป็นที่ยอมรับได้

อีกประเด็นหนึ่งคือ เรื่องของประสบการณ์ส่วนตัวที่ทำให้เกิดความแตกต่างและความเหมือนกันของผู้หญิง โดยภายใต้บริบทของสตรีศึกษาได้มีการนำเอาประสบการณ์ของผู้หญิงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในบริบทของทฤษฎี เพื่อเชื่อมโยงภาพสะท้อนของการวิเคราะห์

และการวิพากษ์วิจารณ์ประสบการณ์ส่วนตัว ซึ่งความพยายามที่จะเชื่อมโยงนี้ก็ทำให้เกิด
ความเห็นทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เพราะบางครั้งประสบการณ์อาจจะน้อยไปหรือมาก
ไปที่จะอธิบายถึงข้อโต้แย้งทางทฤษฎี

โดยภาพรวมกล่าวได้ว่า ในทศวรรษ 1970 สตรีนิยมบางส่วนยอมรับว่าการเน้น
แง่มุมของทฤษฎีเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้เกิดความน่าเชื่อถือเชิงวิชาการ หลังจากนั้นใน
ทศวรรษ 1980 ก็เกิดประเด็นโต้แย้งเกี่ยวกับประสบการณ์ส่วนตัวและความเป็นทฤษฎี นัก
สตรีนิยมบางท่าน เช่น เวิร์นิกา บีชี (Veronica Beechey) เชื่อว่าโน้ตส์ที่ได้จาก
ประสบการณ์ซึ่งนักวิชาการบางคนถือเป็นหลักของการวิเคราะห์ นั่นก็ได้รับการ
วิพากษ์วิจารณ์ว่ามีลักษณะของอัตวิสัย และบางคนก็เห็นว่าประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล
ทำให้เกิดปัญหาที่จะนำไปอ้างอิง เพราะประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลที่ไม่ได้สะท้อนความ
จริง ก็กลายเป็นข้อจำกัดและอาจนำไปสู่เรื่องของการรังเกียจชาติพันธุ์ ตัวอย่างเช่น กรณีเป็น
ผู้หญิงผิวขาว ก็จะใช้ประสบการณ์ของคนในการสร้างกรอบคิดทางทฤษฎีหรือกำหนดโลก
ทัศน์ เป็นการมองผ่านสายตาของผู้หญิงผิวขาว ซึ่งย่อมแตกต่างจากการมองของผู้หญิงผิวสี
อีกประการหนึ่งปัญหาของการใช้ประสบการณ์ที่ไม่สะท้อนความเป็นจริง ทำให้เกิดการ
อธิบายรวมกันไปหมดจนไม่เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มผู้หญิง ซึ่งที่จริงมีความแตกต่าง
กันในหลายเรื่อง เช่น เรื่องของชนชั้น เชื้อชาติ ความพึงพอใจทางเพศ เป็นต้น ดังจะเห็น
จากกลุ่มสตรีนิยมกระแสหลังโครงสร้างนิยม (post - structuralist) เห็นว่าการนำ
ประสบการณ์มาใช้ทำให้เกิดปัญหากับการสร้างกรอบความคิดจากประสบการณ์ให้กลายเป็น
ความจริงที่น่าเชื่อถือ

อย่างไรก็ตาม ในการเรียนการสอนสาขาสตรีศึกษา ก็ได้มีการนำเอาประสบการณ์
ส่วนตัวผนวกเข้าไปในบริบทของวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น มีการศึกษาประวัติ
ส่วนตัวของผู้เรียน มีการวิเคราะห์โน้ตส์ของประสบการณ์ รวมทั้งการตรวจสอบ
ประสบการณ์นั้น ๆ เชื่อมโยงกับทฤษฎี จากประสบการณ์ดังกล่าวก็จะสะท้อนถึงการได้มา
ซึ่งเนื้อหาความรู้และสนับสนุนแนวคิดที่ว่า ความรู้สามารถได้มาจากประสบการณ์
นอกเหนือจากแนวคิดที่ว่าความรู้อันแท้จริงต้องมีรากฐานมาจากเหตุผล (rationality)

หากการสร้างทฤษฎีในการศึกษาสตรีศึกษาเป็นสิ่งจำเป็น ก็จะต้องพิจารณาด้วยว่า
เราจะสามารถเสนอการวิพากษ์วิจารณ์ความรู้ที่เกิดขึ้นในสังคม ที่เน้นชายเป็นใหญ่ได้

โอกาสและสถานะของสตรีในสังคมควบคู่กันไป อย่างไรก็ตาม นักวิชาการด้านนี้หลายท่านยอมรับว่า ความขัดแย้งในด้านความเห็นยังคงปรากฏในสาขาสตรีศึกษา แม้ว่าจะได้รับการยอมรับว่าเป็นวิชาการสาขาหนึ่ง แต่ก็มีปัญหาและข้อโต้แย้งมากมายซึ่งต้องทำงานไปด้วยกันให้ได้ภายใต้เงื่อนไขสภาพแวดล้อมที่ไม่สมบูรณ์นัก นักวิชาการบางท่านก็เห็นว่าสตรีศึกษาจะดำเนินการได้ดีที่สุด หากอยู่นอกระบบการศึกษาที่เป็นทางการ และอยู่ภายในชุมชนที่แวดล้อมด้วยสถานการณ์ไม่เป็นทางการ ที่ซึ่งการควบคุมดูแลหลักสูตรก็ดี ตำแหน่งที่สตรีจะเข้าทำหน้าที่ก็ยังสามารถกระทำได้ง่าย โดยที่บางทีคนเห็นว่าสตรีศึกษาเองก็ยังไม่ได้เป็นเวทีสำหรับนักวิชาการสตรีนิยม เนื่องจากเห็นว่าพลังของสตรีเหล่านี้ควรจะมุ่งช่วยเหลือผู้หญิงภายในชุมชนมากกว่า

อย่างไรก็ตาม กระแสความคิดเห็นอื่น ๆ ปรากฏขึ้นหลากหลายอย่างเช่น เวอร์จิเนีย วูล์ฟ (Virginia Woolf) นักสตรีนิยมช่วงต้น ค.ศ. 1938 เห็นถึงอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้นจากการมีอำนาจของผู้ชายในสังคม รวมทั้งสถาบันการศึกษาที่ควบคุมและกำหนดทิศทางโดยผู้ชาย หรืออย่าง เฮสเตอร์ ไอเซนสไตน์ (Hester Eisenstein) นักสตรีนิยม ค.ศ. 1984 เห็นว่า โครงการสตรีศึกษาเป็นเพียงของกำนัลจากระบบชายเป็นใหญ่มากกว่าจะถือเป็นชัยชนะที่ต่อเนื่องในการต่อสู้ของสตรี เพราะในแง่วิชาการแล้ว แนวคิดของสตรีศึกษายังคงอยู่ภายใต้กระแสบริบทที่ผู้ชายนำ นอกจากนี้ มีนักวิชาการสตรีจำนวนหนึ่งให้ข้อเสนอว่าควรจะมีที่ว่างในเวทีวิชาการสำหรับการศึกษาเรื่องของผู้หญิง หรือไม่ก็ให้แยกการศึกษาเรื่องผู้หญิงหรือสถาบันเพื่อการศึกษาเรื่องผู้หญิงให้เป็นอิสระ ซึ่งถ้าทำได้จะช่วยให้สตรีศึกษาได้ตระหนักถึงจุดมุ่งหมายของหลักการในสาขาของตนอย่างดั่งแท้ จะช่วยให้เกิดความมั่นใจที่จะควบคุมจัดการและสร้างหลักสูตร จัดหาบุคลากรและทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อความก้าวหน้าและการสร้างรากฐานที่มั่นคงของสาขานี้ ซึ่งก็เท่ากับเป็นการจัดตั้งสถาบันการศึกษาเพื่อสตรีนั่นเอง นักวิชาการสตรีอีกกลุ่มยอมรับว่า การศึกษาสตรีศึกษาในระดับอุดมศึกษามีข้อขัดแย้งหลายประการ และพยายามกดดันให้ผู้เกี่ยวข้องเห็นความจำเป็นที่ต้องยอมรับบรรยากาศของวิชาการกระแสหลักที่มีแนวคิดสะท้อนค่านิยมแบบของผู้ชายก็ตาม

ข้อโต้แย้งสำคัญอีกอย่างหนึ่ง เกี่ยวกับสตรีศึกษากับระบบการศึกษาที่อยู่บนพื้นฐานค่านิยมความคิดแบบกระแสหลัก (กระแสความคิดด้านวิชาการที่คิดวิเคราะห์เสนอทฤษฎีโดย

ผู้ชายเป็นส่วนใหญ่) ได้พัฒนามาจนถึงปลายทศวรรษ 1970 และทศวรรษ 1980 โดยเกิดคำถามว่าหลักสูตรสตรีศึกษาควรเป็นอิสระ หรือควรนำไปผนวกเข้ากับแนวคิดทางสตรีนิยม และระเบียบวิธีของสตรีนิยม แล้วเอาไปบูรณาการเข้ากับสาขาวิชาการอื่นเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยน (transform) สำหรับกลุ่มที่สนับสนุนการแยกสตรีศึกษาให้เป็นอิสระ ได้แย้งว่าการแยกสตรีศึกษาไม่ได้ทำให้สตรีศึกษาลดความสำคัญ หรือลดอำนาจที่จะได้มาในเรื่องทรัพยากร และไม่ทำให้สถานภาพของสตรีศึกษาลดลง (ซึ่งไม่เป็นไปอย่างที่กลุ่มสนับสนุนให้สตรีศึกษาบูรณาการกับสาขาอื่นเกรงว่าจะเกิดขึ้น) แต่การแยกสตรีศึกษาให้เป็นอิสระถือเป็นจุดสำคัญของการต่อรองในแง่ทางการเมืองที่จะสะท้อนความเข้มแข็งไม่ได้เป็นข้อด้อย และไม่ใช้สภาพการเป็นชายขอบ (marginality) แต่ถ้าหากนำไปบูรณาการจะทำให้เกิดการผสมผสานปรับปรน (assimilation) ซึ่งจะทำให้แนวคิดที่จะให้ผู้หญิงเป็นศูนย์กลางในการศึกษาของสตรีต้องถูกกลืนหายไป โดยที่สตรีศึกษาตามแบบกระแสหลักจะคิดตามทฤษฎีและศึกษาตามระเบียบวิธีที่กำหนดโดยผู้ชาย และละเอียดที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระแสแนวคิดของสตรีนิยม แต่จะใช้วิธีการศึกษาหรือโยงไปสู่องค์ความรู้ในทางสังคมศาสตร์ที่มีอยู่แล้ว และมีอยู่เป็นจำนวนมากและถูกเสนอและสรุปโดยผู้ชาย การโต้แย้งดังกล่าวผลักดันให้นักวิชาการมีความต้องการที่จะพัฒนาความเป็นอิสระของสตรีศึกษา และแนวคิดสตรีนิยมในฐานะสาขาวิชาร่วมกัน โดยมีเหตุผลว่าสตรีศึกษาเป็นเสมือนยุทธวิธี แต่ไม่ใช่จุดจบในตัวเอง จึงต้องหาทฤษฎีแนวคิดที่ชัดเจนมาช่วยในการศึกษาและสร้างคำอธิบายที่เชื่อถือได้ทางวิชาการ

จากข้อโต้แย้งในสองประเด็นดังกล่าวข้างต้น เหมือนเป็นการผลักดันไปสู่การพัฒนาความเป็นอิสระของสาขาสตรีศึกษา และการใช้แนวคิดสตรีนิยมมาวิเคราะห์และข้อโต้แย้งระหว่างการทำให้สตรีศึกษาเป็นอิสระ หรือการนำสตรีศึกษาไปบูรณาการก็ช่วยให้เห็นทัศนคติที่แตกต่างของนักวิชาการ ซึ่งน่าจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในที่สุด เป็นต้นว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสถาบันการศึกษา การเปลี่ยนแปลงในหลักสูตร การเปลี่ยนแปลงในเรื่องทรัพยากรที่จะนำมาใช้บริหาร โครงการและหลักสูตร เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต่างก็ช่วยให้สตรีศึกษาได้มีที่ยืนในวงการวิชาการ ได้รับการพูดถึงและได้รับความสนใจกว้างขวางมากขึ้น ฉะนั้น ภายใต้อ้างอิงต่าง ๆ ซึ่งก็รวมถึงข้อเสนอมากมายทั้งให้

เป็นอิสระหรือบูรณาการ ก็ทำให้สตรีศึกษาก้าวไปสู่อนาคตในฐานะสาขาวิชาหรือศาสตร์ที่มี
องค์ความรู้ (Sheridan, 1990. P. 49)

บทบาทใหม่ของสตรีศึกษา : ปัญหาและแนวโน้มในอนาคต

หลังจากที่ได้ผ่านข้อโต้แย้งต่าง ๆ สตรีศึกษาได้เริ่มก้าวเข้าสู่ความเป็นสาขาวิชาที่มีความ
ความหมายและสร้างกระแสความสนใจมากขึ้น แม้ว่าในบางแง่มุมยังอาจจะพิจารณาว่าสตรี
ศึกษายังคงมีข้อด้อยอยู่ เช่น ปัญหาการได้รับทุนสนับสนุน ปัญหากระแสโต้แย้งต่อ
สาขาวิชาสตรีศึกษา และปัญหาการขาดความเข้าใจว่าสตรีศึกษาคืออะไร (Davies and
Holloway, 1995) กระนั้นก็ตาม สตรีศึกษาก็ได้รับการยอมรับจากวงวิชาการในฐานะ
สาขาวิชาและสถานภาพของสตรีศึกษาในสถาบันการศึกษาดีขึ้น มีการเปิดวิชาใหม่ ๆ ที่
เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว อาจกล่าวได้ว่าสตรีศึกษาก้าวออกจากมุมเล็ก ๆ ในเวที
วิชาการสู่ศูนย์กลางความสนใจ ด้วยการได้รับการยอมรับ ได้รับความเชื่อถือทางวิชาการ
และมีอำนาจในการต่อรอง โดยภาพรวมแล้วพัฒนาการของสตรีศึกษาควรจะเป็นที่น่ายินดี
แต่กระนั้น ก็ยังมีคำถามบางประการที่ควรนำมาพิจารณานั้นคือ ทิศทางที่สตรีศึกษาจะพัฒนา
ไปภายใต้สังคม และกระแสวิชาการที่เป็นแบบผู้ชายเป็นใหญ่ (Rich, 1981. P. 5) และ
นักวิชาการสตรีบางท่าน เช่น ครามารและ สเปนเดอร์ (Kramarae and Spender) ให้ทัศนะ
ที่น่าสนใจไว้ว่า ความสำเร็จของสตรีศึกษานั้น มองได้ 2 ด้าน คือ นอกจากความสำเร็จยังคง
มีบางส่วนที่เป็นปัญหา นั่นคือ ความเป็นสตรีศึกษาเอง ได้แก่ ลักษณะของความรู้ เกี่ยวกับ
ความเป็นจริงที่หลากหลายของประสบการณ์ของผู้หญิงที่ถูกนำเข้าสู่การศึกษาวิเคราะห์ ซึ่ง
นำไปสู่ความแตกต่าง ความเหนือกว่าหรือการครอบงำทางความคิด รวมทั้งแง่มุมการวิจัยที่
เป็นไปตามกระแสการเมือง เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่ได้รับการจัดการ ทำให้เหมาะสม โดย
ยึดความเป็นวิชาการ โดยไม่ได้คำนึงถึงคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับผู้หญิง หรือไม่ได้คำนึง
ว่า จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีกับสาขาวิชาสตรีศึกษาแต่อย่างใด (Kramarae and
Spender, 1993. P. 2)

อีกประเด็นหนึ่งที่ถือว่าเป็นจุดหมกหมิ่นของความสำเร็จก็คือ สตรีศึกษาจะมีผู้สอน
และผู้เรียนเป็นผู้ชายมากขึ้นแทนที่จะเป็นผู้หญิง รวมทั้งกลุ่มที่ต่อต้านสตรีนิยม ฉะนั้นพื้นที่
ที่ควรเป็นของผู้หญิง และกลุ่มที่สนับสนุนสตรีนิยมเพื่อเข้าไปมีบทบาทก็จะต้องลดลงไป

จากที่ควรจะเป็น ด้วยเหตุนี้นักสตรีนิยมบางคนมีความหวาดหวั่นจนนำไปสู่ความคิดที่ว่า เพื่อรักษาสถานะให้สตรีศึกษา ยังคงดำรงอยู่ในแวดวงวิชาการ แม้เป็นเพียงส่วนหนึ่ง ถึงจะไม่โดดเด่นก็ยังดีกว่า ฉะนั้น เมื่อทบทวนในประเด็นนี้จึงมีความพยายามที่จะทำให้สตรีศึกษาได้รับการยอมรับมากขึ้น และทำให้เห็นความสำคัญที่จะนำสตรีศึกษาไปสู่ความเป็นวิชาการ กระแสหลัก ด้วยการพัฒนาทฤษฎีและใช้ประโยชน์จากการนำกระแสแนวคิดของสตรีนิยม เพื่อให้สตรีศึกษาเป็นโครงการศึกษาที่เป็นอิสระและเป็นสาขาวิชาที่มีลักษณะเฉพาะ และอีกประการหนึ่งก็ไม่ควรประเมินว่าการต่อต้านสตรีนิยมจะเป็นอุปสรรคเท่านั้น เพราะในความเป็นจริงแล้วการต่อต้านสตรีนิยมก็ดี หรือการพยายามจะนำสตรีศึกษาเข้าผสมกลมกลืนในสาขาวิชาอื่นก็ดี กลับจะเป็นโอกาสให้สตรีศึกษาแผ่กว้างไปทั่วโลก

ในช่วงทศวรรษ 1990 สิ่งที่ยังคงเป็นคำถามคือ เรากำลังจะพัฒนาและเปลี่ยนสตรีศึกษาให้เป็นสาขาการศึกษาที่โดดเด่น โดยการยอมรับการบอกเล่าถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ของผู้หญิงหรือไม่ ซึ่งประเด็นนี้ที่สตรีนิยมในช่วงทศวรรษ 1980 สนับสนุนว่าประสบการณ์หลากหลายเท่านั้นสามารถเป็นตัวแทนได้ นอกจากนั้น สิ่งที่น่าพิจารณาอีกปลายประเด็นซึ่งสะท้อนออกมาเป็นข้อโต้แย้งก็คือ และการจัดแบ่งการเคลื่อนไหวของสตรีอย่างหลากหลายก็คือ สตรีศึกษาต้องเผชิญกับเรื่องของสีผิว เรื่องชนชั้นคือกลุ่มผู้ใช้แรงงาน และกลุ่มสตรีรักร่วมเพศ (lesbian) โดยที่กลุ่มเหล่านี้อยู่ในภาวะที่ไม่ได้รับความเท่าเทียม นั่นคือได้รับการปฏิบัติให้อยู่ในฐานะชายขอบ ซึ่งก็เป็นปัญหาที่ซ้อนปัญหาของความไม่เท่าเทียมกันทางเพศ คือ ขณะที่ผู้หญิงเป็นเพศที่ด้อยกว่าผู้ชาย แต่ในขณะที่เดียวกันภายในกลุ่มผู้หญิงเองก็จะมีกลุ่มผู้หญิงผิวดำ กลุ่มผู้ใช้แรงงาน และกลุ่มรักร่วมเพศ ได้รับการละเลยให้อยู่ในฐานะที่ไม่เท่าเทียมกับกลุ่มผู้หญิงผิวขาว ซึ่งก่อให้เกิดข้อขัดแย้งในการให้ความสำคัญอันดับแรก ๆ กับความต้องการและประสบการณ์ของผู้หญิงผิวขาวและกลุ่มชนชั้นกลาง ขณะที่แนวคิดของกลุ่มสตรีผิวดำมักจะถูกละเลย หรือไม่ได้มีการนำเอามโนทัศน์หรือข้อโต้แย้งมาพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ให้เป็นประเด็นอย่างมีระบบ (Simmonds, 1992) จนกระทั่งความเหลื่อมล้ำเหล่านี้ได้มีการนำเสนอและสะท้อนออกมาในงานของนักวิชาการหลายท่าน ซึ่งนับได้ว่าเป็นผลงานที่ริเริ่มให้เห็นปัญหา เช่น งานของ กลอเรีย ฮัล (Gloria Hull) แพทริเซีย เบลล์ สก็อต (Patricia Bell Scott) บาร์บารา สมิธ (Barbara Smith) ผลงานเรื่อง *All the Women are White, All the Blacks are Man, But Some of Us are Brave : Black Women's Studies* (1982)

โดยนำเสนอว่า แนวคิดตามประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มสตรีผิวดำมีอยู่หลากหลาย แต่สตรีศึกษากลับไม่นำเอาอิทธิพล หรือมโนทัศน์ของกลุ่มสตรีผิวดำมาปรับหรือผสมผสานเข้ากับแนวคิดของสตรีศึกษา รวมทั้งไม่สนใจและปฏิเสธที่จะรับรู้ถึงสถานะที่สะท้อนความกดดันของสตรีผิวดำในชุมชนคนผิวดำ และที่น่าเสียดายที่หลาย ๆ วิชาที่อยู่ในหลักสูตร ได้แก่ วิชาประวัติศาสตร์ ก็ไม่ได้นำเสนอให้เห็นประเด็นปัญหาให้ชัดเจน เช่น วิชาประวัติศาสตร์ จะให้ความสำคัญและวิเคราะห์ประเด็นชนชั้นและชาติพันธุ์ แทนที่จะเน้นถึงการดิ้นรนต่อสู้ของผู้หญิงผิวดำให้เท่าเทียมกับผู้ชายผิวดำ เป็นต้น จึงกลายเป็นปัญหาความแตกต่างระหว่างผิว ระหว่างผู้หญิงผิวดำและผิวดำที่ปรากฏในแง่ประวัติศาสตร์ รวมทั้งสถานะทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม นอกจากนั้น ยังพิจารณาได้ดีกว่า ถ้าผู้หญิงผิวดำไม่ได้รวมเป็นหนึ่งเดียวในฐานะกลุ่มของสังคม ก็คงยังสะท้อนปัญหาความแตกต่างภายในกลุ่มผู้หญิงผิวดำด้วยกัน

กลุ่มรักร่วมเพศ (Lesbian) ก็เช่นกันที่ให้ทัศนะว่าไม่ได้รับความสนใจจากทฤษฎีสตรีนิยม หรือไม่ก็อยู่ในวงจำกัด ในความหมายว่าเป็นความสนใจหรือความนิยมทางเพศ ที่เกิดขึ้นเฉพาะกลุ่ม โดยที่ทฤษฎีสตรีนิยมจะกล่าวถึงรสนิยมทางเพศตามปกติที่สนใจในเพศตรงข้าม (heterosexuality) และในเนื้อหาที่มักจะไม่นำเอาเรื่องความสนใจในเพศตรงข้ามมาเป็นประเด็นในการวิพากษ์วิจารณ์ ความรู้และแนวคิดของรักร่วมเพศมักจะถูกแยกออกไปจากประเด็นของสตรีนิยม หรือไม่ก็นำมาวิพากษ์กันในความหมายแค่ว่าเป็นความพอใจในเรื่องเพศ (sexuality) โดยไม่ได้หยิบยกถึงทฤษฎีสตรีนิยมแต่อย่างใด เช่น ความรู้ที่ได้เกี่ยวกับรักร่วมเพศ มักได้มาจากกลุ่มวิชาที่เกี่ยวกับเพศเสียมากกว่า ฉะนั้น ประเด็นของกลุ่มรักร่วมเพศจึงกลายเป็นอีกกลุ่มที่เป็นชายขอบของสตรีศึกษา (Wilton, 1996) เมื่อเรื่องของกลุ่มรักร่วมเพศและแนวคิดต่าง ๆ ทางด้านนี้ไม่ได้อยู่ในความสนใจของสตรีศึกษา จึงทำให้ขาดผู้รู้ที่จะมาสอน รวมทั้งเนื้อหาวิชาและวิธีการศึกษาหาความรู้ว่าจะสอนกันอย่างไร จึงมักไม่ได้พูดถึงกันในวิชาต่าง ๆ ที่เปิดสอนกันในสาขาสตรีศึกษา

ในการทำงานเดียวกันกับสตรีนิยมบางส่วนที่ได้โต้แย้งว่า ถ้าเช่นนั้น “ความเป็นคนขาว” ก็ควรได้รับการทบทวนเสียใหม่จากกลุ่มคนขาว ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มทางสังคมกลุ่มหนึ่งเช่นเดียวกันกับกลุ่มที่สนใจในเพศตรงข้าม ก็ควรได้รับการวิพากษ์วิจารณ์กัน และทำให้เป็นทฤษฎีเสียเลย ไม่เช่นนั้นแล้วก็จะขาดความชัดเจนและขาดรายละเอียด เพราะแม้แต่ทฤษฎี

ทางสตรีนิยมก็ยังไม่ถือว่าเรื่องเหล่านี้กลายเป็นสถาบัน และประสบการณ์ในสังคมที่เกิดขึ้น
อย่างธรรมชาติ

สำหรับกลุ่มผู้หญิงในชนชั้นแรงงาน ได้มีการนำเสนอให้เห็นถึงความต้องการและ
ความคาดหวังว่าสตรีศึกษาน่าจะตระหนักถึงความจริงที่ว่า ผู้หญิงทุกคนต่างก็มีความใคร่รู้
และอยากเข้าถึงการเรียนการสอน โดยให้ความสำคัญในเรื่องค่าใช้จ่าย ฉะนั้น ประเด็นเรื่อง
เงิน จึงเป็นสิ่งขัดขวางผู้หญิงในชนชั้นแรงงาน ขณะที่ผู้หญิงในชนชั้นกลางให้ความสำคัญ
กับการให้ความหมายและกำหนดทฤษฎีสตรีนิยม โดยผ่านกระบวนการของหลักสูตรและ
การจัดประชุม ส่วนผู้หญิงกลุ่มอื่น ๆ เช่น กลุ่มสตรีนิยมหัวรุนแรง กลุ่มสตรีสูงอายุ ต่างก็
รู้สึกไม่พึงพอใจกับวิชาต่าง ๆ ของสตรีศึกษา ที่มีความบกพร่องผิดพลาด ในการนำเอาทัศนะ
ความคิดเห็นของกลุ่มดังกล่าวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร หรือนำเอาไปเป็นประเด็นทาง
การเมือง

จากปัญหาต่าง ๆ ข้างต้นกลายเป็นประเด็นหลักของสตรีศึกษาในปลายทศวรรษ
1990 ซึ่งหันมาให้ความสำคัญกับเรื่องเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ชนชั้น กลุ่มรักร่วมเพศ โดย
นำเสนออย่างมีระบบและชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าสตรีศึกษาได้เริ่มตระหนักถึงความจำเป็นที่
จะต้องสร้างสรรค์งานวิชาการ ด้วยมโนทัศน์ที่สะท้อนความต้องการของผู้หญิง ซึ่งทำให้ทฤษฎี
สตรีนิยมเป็นการปะติดปะต่อรวบรวมความแตกต่างที่เกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา
เพื่อนำไปสู่การอธิบายอย่างมีนัยในเรื่องความแตกต่างและความเหมือนกันในกลุ่มของผู้หญิง
ฉะนั้น ถ้าในทศวรรษ 1980 สตรีศึกษาเกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวข้างต้น ในทศวรรษ
1990 สตรีศึกษาก็ได้สร้างหลักสูตรที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นจริงในแง่ของการสร้าง
ทฤษฎีสตรีนิยม การสร้างเนื้อหาในหลักสูตร การจัดวิธีสอนและการทำให้นักศึกษาและ
ผู้สอนมีส่วนร่วมในโครงการสตรีนิยม เป็นต้น แต่กระนั้นก็ตาม ก็ยังคงมีข้อจำกัดบางเรื่องที่ไม่
ได้ลงลึกสู่การวิเคราะห์กรอบความคิดในเรื่องความแตกต่างในทฤษฎีสตรีนิยม ในส่วนที่
เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ ได้แก่ ชาติพันธุ์นิยม (racism) ชาตินิยม (nationalism) การย้ายถิ่น
และอัตลักษณ์ของผู้หญิง (immigration and identity)

ในระยะหลังมีประเด็นที่ว่าผู้ชายเข้ามาเรียนและมาเป็นผู้สอน จึงเกิดคำถามที่ว่า
ความสัมพันธ์ต่อสตรีศึกษาจะเป็นเช่นไร เพราะคนเหล่านี้เข้ามามีส่วนในการพัฒนา
เนื้อหาวิชา การเข้ามาสู่แวดวงสตรีศึกษาของกลุ่มผู้ชายต่างก็มีเหตุผลหลากหลาย นับตั้งแต่มี

ความสนใจและความใคร่รู้ในเชิงวิชาการ บางส่วนก็เป็นเหตุผลเชิงลบ ที่ว่าอยากเข้ามาจัดการกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เสนอปัญหาข้อโต้แย้งที่พบในสตรีนิยมเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น หรือบางส่วนก็ต้องการเข้าใจผู้หญิงให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม การเข้ามาศึกษาหรือเข้ามาสอนของผู้ชาย ก็สะท้อนถึงข้อเสียบางประการ เพราะผู้ชายเหล่านี้จะไม่ยอมรับว่าตนมีอำนาจในฐานะเพศชาย ไม่ยอมรับการมีอำนาจในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการมีอำนาจในความสัมพันธ์ นักวิชาการผู้ชายบางคนสามารถวิพากษ์วิจารณ์สตรีนิยมได้อย่างตรงจุด แต่ก็ไม่ได้ลงลึกกับทฤษฎี ฉะนั้น จึงเกิดคำถามที่ว่าผู้ชายควรจะเข้ามาเป็นนักศึกษา และเป็นผู้สอนในสาขาสตรีศึกษาหรือไม่จนเกิดข้อเสนอกันว่าการเรียนการสอนสตรีศึกษา ควรจัดดำเนินการในเฉพาะกลุ่มผู้หญิงเท่านั้น เพราะผู้ชายมักจะสร้างบรรยากาศผูกขาดการวิพากษ์วิจารณ์ในห้องเรียนไว้กับตน แต่ถ้ามองในอีกมุมหนึ่ง การให้โอกาสผู้ชายเข้ามาร่วมเรียนหรือเข้ามาร่วมสอนในสาขาสตรีศึกษา ก็จะเป็นการโน้มนำไปสู่การจัดการศึกษาเกี่ยวกับบุรุษศึกษา (Men Studies) ซึ่งจะเกิดประโยชน์ต่อการสร้างความเข้าใจในบทบาทของชายและหญิงที่ผ่านมาจากอดีตว่าเป็นเช่นไร จากทศวรรษ 1980 - 1990 การนำไปสู่การศึกษาเรื่องบทบาททางเพศ (Gender Studies) ก็แพร่หลายศึกษากันทั้งในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา

โดยสรุปแล้วกล่าวได้ว่าในทศวรรษ 1990 สตรีศึกษาได้เริ่มนำพาตนเองไปสู่ความสนใจในเรื่องความแตกต่างระหว่างกลุ่มผู้หญิงด้วยกัน ซึ่งเป็นวิถีทางที่มีความหมายอย่างยิ่งกับสตรีศึกษา และนำไปสู่ความต้องการที่จะทำให้สตรีศึกษาจัดวางสถานะของตนเองให้มีที่ยืนในโลกของการเมืองและเศรษฐกิจ และมีความพร้อมที่จะเผชิญกับประเด็นใหม่ ๆ ของสตรีศึกษาในยุคทศวรรษ 1990